

ke zralým lidem, kteří jsou schopni samostatně a tvořivě pracovat. V těchto souvislostech bude mít svou funkci i rozvíjení otázek vzdělávání a výchovy v obecné filozofické rovině. Je to činitel, který spolupůsobí při kultivaci pedagogického vědomí učitelů ve smyslu ochoty měnit svou práci a který objasňuje, v jakém smyslu a směru vedou cesty kupředu. To také znamená nepodléhat reformní euforii, založené na iluzích o rychlých a snadných změnách každodenní reality. Naproti tomu nastoupit cestu systematického, krajně namáhavého a často navenek málo oslnujícího a dlouhodobého úsilí, které otevře pluralitu možností a povede i rozhodnutím učitele ke skutečným změnám reálného průběhu pedagogického procesu. Nelze nepřipomenout, že to také znamená klást si otázku, za jakých podmínek dnes učitelé pracují a jaké podmínky nutno utvářet pro možnosti plodné kooperace při vnitřní přestavbě školy.

Pedagogické zásady v díle T. G. Masaryka „Jak pracovat“

Jan Skutil

Dílo T. G. Masaryka *Jak pracovat* bylo zprvu prosloveno jako cyklus přednášek v roce 1898, nepostrádá však dosud nejen na aktuálnosti, nýbrž i na studijní pedagogické přínosnosti.

Časopisecky byly Masarykovy texty vydány ze zápisů jeho posluchačů poprvé ve slovenském časopise *Hlas* v letech 1898 a 1899¹, po druhé jako neautorizovaný text v prvním ročníku *Masarykova sborníku* v letech 1924–1925²; v prvním knižním vydání dílo vyšlo v roce 1926 péčí V. K. Škracha³. Z dalších edic je třeba zmínit se o vydání z roku 1946: v zahraničí vyšlo pak v Zürichu v roce 1977 a poslední deváté kritické v Praze v roce 1990.

Soubor Masarykových úvah *Jak pracovat*, dílo čtyřiceti osmiletého pražského univerzitního profesora, kdy tento přední český politický kritik a organizátor duševního života u nás měl za sebou již tvrdý rukopisný boj z druhé poloviny osmdesátých let a politicky náročnou hilsneriádu vyžadující mnohaoborové znalosti, a rozsáhlou filozofickou a literární činnost, tj. *Českou otázku* (1895)⁴, knihu o *Havlíčkově* (1896)⁵ monografii o *Husovi* (1896)⁶, a o *Palackého ideji státu českého* (1898)⁷. Právě v době největšího rozmachu Masarykových vědeckých tvůrčích sil, v době vydání tohoto zásadního díla o ideji státu českého, byla proslovena souborná esej o práci vůbec a o její metodologii zvláště.

Takto by bylo asi nejlépe možno charakterizovat Masarykův spis *Jak*

pracovat: skládá se ze dvou částí, v první tu autor mluví o práci všeobecně, všimá si rozdílů a vzájemných vztahů mezi duševní a hmotnou prací, vzniku a rozvoje pracovitosti, etického a metafyzického významu práce, kdežto ve druhé mluví o práci duševní, o jejích pedagogických zřetelích a o její metodologii. Masarykova charakteristika a analýza práce vychází ze spisu Karla Büchera (1847) *Arbeit und Rhythmus* (1896)⁸, tudíž ze soudobé německé teoreticko-metodologické knihy, ač ve filozofii budoucí první československý prezident kladl důraz na díla francouzská a anglická. Uvažuje o pracovitosti všeobecně a srovnává ji s leností, a to právě v době, kdy v Evropě začala z podnětu L. N. Tolstého (1828–1910) diskuse, v čem je spása Evropy. Emil Zola (1840–1902) se tehdy domníval, že v práci pro vědu, kdežto ruský filozof mu oponoval tím, že nepráce přispívá daleko více k rozvoji než práce, přičemž T. G. Masaryk zastával názor, že oba mají jistý díl pravdy.

S politováním T. G. Masaryk tu uvádí, že do roku 1898 vlastně neexistoval spis, jenž by jednal o práci soustavně, což je pro něho důkazem, že věda se zmocňuje až značně pozdě velmi důležitých záležitostí a že teprve v posledních letech se začíná psychofyzicky analyzovat práce rozdělená na práci hmotnou a duševní, i když je mezi nimi mnoho závažných ploch zcela shodných. Konstatuje, že v dnešní době je vlastně myslitel proletář stejně jako dělník a že také duchovní aristokracie je proletářská.

Z roku 1826 pochází formulace práce podaná fyzikou a mechanikou: práce je síla násobená vykonanou dráhou.

Duševní práce je podle T. G. Masaryka především nejen vyhledávání pravdy, poznatků samých, nýbrž i úkon provázený do značné míry prací fyzickou a naopak (s. 12 edice z roku 1930). T. G. Masaryk uvádí, že nádeník musí mnohdy více myslet než profesor, který svoji práci dělá již čistě mechanicky a dodává, že znevažování hmotné práce je naprosto neoprávněné. Když T. G. Masaryk vychází dále z poznatků Karla Büchera, tvrdí, že se člověk dostává stále více k usilovné práci, i když se mu od přírody nelíbí, a to přesně v duchu *Genese* při vyprávění o vyhnání prvých lidí z ráje, neboť tehdy se jim práce kladla za trest, nebo aspoň ji takto začali chápat. Tak tomu bylo podle teoretiků práce i za doby prvního stupně lidské civilizace a snad ještě v době antické.

Rytmus pracovního procesu doprovázený zpěvem chápal primitivní i starověký člověk za hru a současně za umění. T. G. Masaryk zdůrazňuje, že při pracovním procesu a při jeho vývoji dochází tu nejen k realizaci práce, jež je nutná k obživě, nýbrž i k ekonomickým zřetelům a k racionalizaci procesu, tudíž k zásadním duchovním abstraktním úkonům. Zjišťuje, že každý člověk má nejen zprvu, nýbrž často i později nechuť k drobné, všední, nízké špinavé práci, nikoli však k práci vůbec: „Rádi pracujeme, co jsme sobě

sami vyhledali“ (s. 17). T. G. Masaryk upozorňuje, již Platón a Aristoteles přezírali všední nízkou práci, a že již utopisté přemýšleli, jak by bylo možné odklidit „sprostou“ práci.

T. G. Masaryk se zamýšlí dále hlouběji nad romantismem a mučednictvím a připomíná citát z Vítězslava Háška (1835–1874) „Jen zevšednět mi nedej, Bože“ (s.21). Za zásadní ideu křesťanství považuje T. G. Masaryk kristologii: obraz na kříži je mocnější než všechna scholastická dogmatika (s. 23).

Dále T. G. Masaryk klasifikuje vztahy jednotlivých národů k mučednictví v souvislosti s jejich povahou a vztahem k práci.

O Česích říká, že se projevují v extrémech i ve vztahu k mučednictví a k obrazu síly, což se jeví na jedné straně u sv. Václava, u sv. Ludmily, u sv. Jana z Nepomuku i u Jana Husa, na druhé straně pak v Táborech a v Žižkově, v kolísání mezi československým a táborstvím, v oddanosti při mučednictví a bojovnou obětavostí.

T. G. Masaryk vyzdvihuje, že F. M. Dostojevskij (1821–1881) podal psychologickou analýzu ruského charakteru, především v *Dnevníku* a oceňuje, že ruský člověk cítí stále potřebu strádat, což je vidět jak v *Bratřech Karamazovových*, tak i v *Idiotu*. Konstatuje, že Němec pracuje soustavně, kdežto Rus jen nárazově a z bídy touží po práci. Podle T. G. Masaryka jsou Poláci stejně jako všichni Slovani od přírody rozpolceni, kdežto Germáni, tj. Němci, Skandinávci i Angličani potřebují organizaci práce. Zásadně se pak dále budoucí československý prezident staví proti amerikanizaci, načež pak uvažuje o církvi, a to jak o východní-pravoslavné, tak i o západní, jak katolické, tak i protestantské. Zastává všeobecně přijatý názor, že východní církve jsou spíše kontemplativní, což vede k pasivnosti, kdežto západní je bojovná: protestantismus nejméně hovoří o mysticismu, je racionalistický, „náboženstvím pro mozek, pro energické lidi“ (s.26).

Dále mluví T. G. Masaryk o etickém a o metafyzickém významu práce: zdůrazňuje, že při pracovním procesu se člověk setkává s lidmi, že se stává samostatný, práce je podle něho též láska, práci se formuje charakter: kdo nepracuje, je podle T. G. Masaryka pověřivý žebrák čekající zázraky. Tyto zřetelové dokumentují a provázejí etický zřetel k práci, kdežto metafyzický význam práce spočívá v tom, že celá společnost i příroda představují jedinou dílnu, podle J. A. Komenského by se dalo říci — dílnu lidskosti. Lidská práce je prostředek k účelu, světový názor by měl být pracovní názor na svět (s.29). Zapojením se všech do pracovního procesu by se mělo podstatně dojít ke kladnému vývoji celku. Proto jsou otázky pracovní metody, otázky jak pracovat, jak umět pracovat nejdůležitější ve vědecké práci. Otázka metody „je otázkou všech otázek“ (s. 29).

Druhá část Masarykových úvah o práci si všímá především práce duchovní a zejména vědecké, teorie a praxe, motivů práce, jejího charakteru. Hned úvodem uvádí Schopenhauerovu myšlenku, že při tomto druhu práce je intelekt sekundární, kdežto vůle primární, a také názor Augusta Comteho, že cit řídí intelekt (s. 30) i obraznou literární úvahu z Dostojevského *Výrostka*. Dochází k analogickým závěrům jako J. A. Komenský v práci *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, (aniž by ji v té době ovšem mohl znát), pokud jde o myšlení v rámci historie. Tu T. G. Masaryk lapidárně říká: „My nemyslíme pro okamžik. Vůbec by myšlení nebylo možné, kdybychom nemyslili pro budoucnost. Člověk pořád víc a víc myslí dopředu. Co věkové vymyslili, toho užíváme my dnes. Vzájemnost pokolení, sdružení, svázání intelektuální!“ (s. 32).

Připomíná hodnocení V. Huga, rozdílů mezi myslitelem, penseur a mezi songeur, mezi tím kdo myslí a kdo fantazíruje (s. 32). T. G. Masaryk rozlišuje celkem trojí způsob myšlení: odborné, všeobecné a filozofické.

Prvým předpoklad vědecké práce je přesnost: vědecká práce je podle Masaryka nepřetržitě hledání a konstatování pravdy, k přesnosti jsou lidé přiváděni nepřímou z účinnů vědy, především moderní technologií. Ostře kritizuje z nepřesnosti český národ: „Náš řemeslník desetkrát slíbí a nesplní. To není malíčkost. To je charakter celého národa, celých tříd“ (s. 34–35). Dále srovnává anglického a ruského kupce: „Zde samá lež, samé hádání — u anglického kupce přesnost“ (s. 35).

Dále konstatuje autor díla o práci, že se vědecká práce zabývá všedními jevy (s. 35), postihuje důležitost v tom, co jiného nezajímá. Třetí znak vědecké práce je podle Masaryka drobná práce: připomíná, že historie každé ideje poučuje o tom, jak byla připravována. Podle Masaryka byli géniové ti, kdo měli rozumovou a mravní sílu, aby překonali překážky, které se jim kladly do cesty, kdo překonali přirozenou lenost. Dělbá práce je možná v oboru fyzické práce, přesnost vědecká je přesnost specialistova, některým oborem se lze propracovat monografickým myšlením: je zapotřebí pro vědce alespoň v jednom oboru monograficky čist, avšak i specializace má svoje stinné stránky.

Je třeba si osvojit všeobecné vzdělání, je třeba práci klasifikovat. Také sociální otázka je pokus o klasifikaci a o přirozenou organizaci (s.39), úkolem konkrétní logiky je právě pracovní klasifikace, neboť lidé s encyklopedickým vzděláváním neimponují, i když všeobecné vědění je víc než jednotlivá věda, takže není učeností: každý všeobecný vzdělanec má být vedle toho odborníkem v jednom oboru.

T. G. Masaryk mluví o diletantismu, který považuje za rakovinu nejen rozumovou, nýbrž i mravní, píše o tom, že univerzity i fakulty se svým

způsobem výuky i výchovy dávno přežily a že problém jednotné střední i vyšší školy je již dávno novým problémem, všeobecné vzdělání je nutno prohlubovat filozoficky, vzdělanec je něco zcela jiného než specialista, Slovani měli vždy vrozenou schopnost k duševnímu vzdělání.

Samostatné úvahy věnuje dále T. G. Masaryk knihám, čtení a pořizování zápisků. Zde jeho pedagogická a didaktická metodika vrcholí. Pokud jde o čtení, dokazuje, že je třeba číst vědecky, monograficky a metodicky: je třeba číst i mezi řádky: kdo to podle Masaryka nedovede, vůbec nepochopí knihy (s.34). Doporučuje dělat si z knih výpisky, též index ke knize, sleduje, jak dosáhnout jistou zručnost ve čtení. Kniha má podle autora této metodické práce upozorňovat na to, co sami nevíme. Dobrá kniha je v duchu Masarykově duši člověka, s knihami jsme spojeni s duchy všech národů a dob, čímž opět rozvíjí starší a stále platnou myšlenku J. A. Komenského. Pokud jde o zápisky z textů knih, uvádí, že jsou to zlatá zrnka, jež však jsou ztracena, jestliže je hned nedovedeme klasifikovat a zařadit v celek. Za součást vzdělání a výchovy považuje Masaryk v duchu Komenského Didaktiky také cestování, jež má nedozírný význam pro vyhledávání novostí (s. 47). Nesouhlasí s názorem, že se lze vzdělávat jen ve městě, které je podle něho „nesystematickým skladištěm kultury“ (s. 48): dokazuje, že velká ideová hnutí měla svůj počátek vždy v malém kroužku dvou tří lidí (s. 48). Dále podrobněji analyzuje filozofickou a právnickou fakultu, pokud jde o podávání systematiky vzdělávání. Kritizuje, že naše školy tohoto typu nedělají nic víc než že se na nich přednáší, podle Masaryka by měla být univerzita národním a sociálním tělesem, a profesori i studenti by měli nadále tvořit mezi sebou svéprávnou obec: profesor by měl přednášet jen to, co ho zajímá (s. 51). Dále se T. G. Masaryk vyslovuje o seminářích, jejichž vybavení je dosud velmi skromné, postrádají svoje vlastní knihovny, časopisy a knihovny a též místnosti, i když i v těchto seminářích může student vniknout do podstaty vědecké práce a její metody. Uvažuje, má-li student navštěvovat přednášky a mají-li být tyto povinné: domnívá se, že některé by měly být, jiné ne. Odsuzuje, že styk akademického studenta přestává tehdy, když si odbude zkoušky: i v tomto směru by měla být nutná reforma vzhledem ke stavu ve středověku a v současné době v Anglii. Za další nedostatek považuje, že v českých zemích je jen jedna univerzita a ta je ještě neúplná a že nejsou české učebnice, takže je třeba se učit z německých. Mělo by dojít k rozšíření univerzitního vzdělání a k jeho popularizaci, což je u nás větší problém než si kdo myslí, témata k popularizaci musí být vhodně volena, prakticky použitelná. Domnívá se zcela správně, že umění se dá lépe popularizovat než věda a že v popularizaci všeobecného vzdělání má mimořádnou důležitost divadlo. Důležité je rovněž sebevzdělávání na základě pozorování historie i

života, přes svou malost bychom se mohli rovnat daleko většímu národu, je však zapotřebí odstranit příčiny malosti jednak doplňováním vědomostí, jednak sjednocováním rozmanitých poznatků. Konstatuje, že se u nás teprve začíná dělat historie a filozofie: je třeba osvojit si dokonale alespoň jeden cizí jazyk. Při výuce slovanských jazyků je třeba si uvědomit, že je mnohdy těžší osvojit si tyto jazyky než zcela cizí právě vzhledem k významovým diferencím jednotlivých slov vzájemně u těchto řečí. Připomíná, že již Komenský podtrhl nutnost znalosti řeči svých sousedů, tj. v našem případě němčiny, přičemž však zlo, že celý národ zná dobře německy nás ohrožuje nejen ideově, ale i intelektuálně. Konstatuje, že naší chybou je naše mravnost a neupřímnost, národní pýcha. Vzdělání musí být světové: světovosti nedosáhneme cizí pomocí, ale musíme ji vydobýt prací (s. 60): „Český národ se musí stát světovým, česká otázka musí být světovou, a to se stane jen naší vlastní prací“ (s. 60), i když se malý národ nemůže měřit s velkým. Velmi podstatně se ve svých dalších úvahách věnuje vzdělávání sociálnímu a politickému a jejich dosavadní úrovni. Nedostává se ho proto, že většina lidí nepokládá politiku za takové umění, jakým je (s. 63): politika je vědou, praxí i uměním (s. 64).

Masaryk vzpomíná, že velcí politici byli posláni z boží milosti (s. 65) a že v novější době počíná demokratické nazírání, takže se proti jednotlivci klade do popředí celek, a individuum ustupuje před masou, avšak názor o poměru osobnosti k celku není dosud ustálen (s. 66). Pravda podle Masaryka není závislá na majoritě, ale je výsledkem individuální práce, skutečné řízení státu je v rukou administrativy (s. 67) a jen nepřímou působí svým dozorem parlament. Po etické stránce podle Masaryka zbývá tu otázka, jak pravda závisí na mase: nastává úkol psychologický analyzovat poměr individua a celku: bez vzdělání a bez vědomostí nelze dále postupovat (s. 68), člověk celý musí být vzdělán, a svým vzděláním formován (s. 69) říká tu T. G. Masaryk plně v duchu J. A. Komenského, stejně jako dále, že „každý z nás může být politicky činný, bude-li pořádně činný ve svém oboru: ať učitel, medik, stavitel — bude-li jen dobře pracovat“ (s. 69).

Závěrem pak T. G. Masaryk mluví o consensu, o porozumění — každý národ, církev, stát, společnost, spolek je ztracen, nemá-li členy, kteří si bez odmlouvání rozumějí (s. 70), a mluví-li o stranách, tvrdí, že i nejkrajnější strany „pracují sobě do rukou“ (s. 71), neboť i odpůrce prospívá celku a končí úvahou o kompromisu, že totiž je třeba osvojit si náležité politické vzdělání a stát v pravdě, nepochlebovat a nebát se říci svoje mínění.

Masarykova monografie o práci přechází z charakteristiky práce fyzické k duchovní, určuje její vztah etický a metafyzický, její vztah k pravdě, k níž se dojde hledáním a vědeckým přístupem a odtud k činnosti politické, již

považuje za vrcholnou, bude-li mít ideály spravedlnosti, poctivost, vzdělání a konkrétnosti, snahy sloužit demokraticky nestranně celku. Metodika pedagogická ústí pak ve filozoficko-etickou.

Poznámky:

1. Hlas, roč. 1, 1898, I. část, str. 103–112. S poznámkou: Rozprava táto je rada prednášok prof. Masaryka. Vydávame ju podľa zápisiek jedného poslucháča. Zodpovednosť za nahodilé omyly berieme my. II. část str. 137–140; III. část s. 171–174, IV. část s. 326–332, V. část str. 362–365. VI. část roč. 2, 1899, s. 6–18.
2. Masarykův sborník I, 1924–1925, s. 233–267.
3. T. G. Masaryk, Jak pracovat. Přednášky z roku 1898. Praha 1926. Sr. edici z roku 1930: zde V. K. Škrach. Poznámka k prvnímu vydání knižnímu, s. 75–76, ke 2. vydání 1928, tamt. s. 76 (citace v textu je podle tohoto vydání).
4. T. G. Masaryk, Česká otázka, Snahy a tužby národního obrození. Praha
5. T. G. Masaryk, Karel Havlíček. Snahy a tužby národního probuzení. Praha 1896.
6. T. G. Masaryk, Jan Hus. Naše obrození a naše reformace. Praha 1896.
7. T. G. Masaryk, Palackého ideje státu českého. Praha 1898.
8. Karl Bücher, Arbeit und Rhythmus (1896, 2. vydání Leipzig 1902). Z dalších autorových prací srv. zejména Die gewerblichen Betriebsformen in ihrer historischen Entwicklung (Tubingen 1901), Die Frauenfrage im Mittelalter (1882), Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte (1922).

Minulost a přítomnost muzea Komenského v Přerově

František Hýbl

Město Přerov sehrálo v minulosti významnou roli v rozvoji českého školství i ve formování stavovského hnutí našeho učitelstva. Významné českobratrské synody, dotýkající se bezprostředně školské problematiky v průběhu 16. a počátkem 17. století, stejně jako studentská léta a pak učitelské působení **Jana Ámose Komenského** jsou toho nejpádnějším důkazem.

Pokroková národní tradice byla rozvíjena i v druhé polovině 19. století. V roce 1870 zde vznikla **třetí česká střední škola** na Moravě. V čele přerovského gymnázia stál v Čechách i na Moravě vážený a všemi uznávaný **prof. Jakub Škoda**. Ten dal impuls k dalšímu národnímu probuzení střední Moravy. Podporoval zřizování českých obecných, měšťanských, průmyslových a pokračovacích škol, zasloužil se o rozvoj českého podnikatelského, kulturního a společenského života.